

Eén angst, één volk?

De emancipatieparadox van populistisch radicaal-rechts

Niels Spierings

Een politiek van angst?

Populistische radicaal-rechtse (PRR) politici wordt vaak verweten 'een politiek van angst' te bedrijven door in te spelen op xenofobie en antimigratiehoudingen. Tegelijkertijd zeggen PRR-politici en aanhangers juist voor de emancipatie van vrouwen (en soms ook homo's) op te komen. Angst, diversiteit en PRR-politiek hangen dus op complexe wijze samen. In deze bijdrage bespreek ik waarom angst geen ruimte biedt voor bepaalde vormen van diversiteit. Ik zal specifiek ingaan op twee snijvlakken waar diversiteit en angst elkaar ontmoeten in het PRR-debat: (a) de rol van vrouwen- en LHBTIQ¹-emancipatie en (b) de stereotypering en homogenisering van het PRR-electoraat. Deze twee snijvlakken worden vaak in verschillende kringen besproken. De meerwaarde van ze naast elkaar te bekijken is dat het volgens mij laat zien dat een politiek van angst fundamentele diversiteitsgedachten per definitie in de weg zit. Die diversiteit trekt namelijk bestaande zekerheden in ons wereldbeeld in twijfel, terwijl angst juist nuanceren en heterogenisering afremt. Dat geldt zowel voor angst onder het PRR-electoraat

als voor de angst voor het PRR-electoraat. Het horen en erkennen van diversiteit in het PRR-electoraat kan juist belangrijk blijken om in populistische wereldbeelden ruimte te creëren voor diversiteit en gendergelijkheid – de emancipatieparadox. Hierna zal ik verder uiteenzetten hoe ik tot deze gedachte kom. Ik baseer me daarbij op (veelal eigen) vergelijkend empirisch onderzoek met een focus op West-Europa.

Populistisch radicaal-rechts en diversiteit

Volgens Mudde (2007) valt de kern van de populistische radicaal-rechtse ideologie uiteen in twee delen: populisme en radicaal-rechts. Populisme is een ideologie die samenlevingen ziet als twee diametraal tegenovergestelde op zichzelf homogene helften: de slechte en corrupte politieke elite versus het goede volk, wiens belang niet door de elite wordt vertegenwoordigd. De populistische leider daarentegen claimt te weten wat het volk wil. Taggart (1995) spreekt daarbij over het *heartland* waar een fictieve, vaag gedefinieerde natie

woont die de ware kern, volksaard en/of cultuur symboliseert. De elite zou nalaten die afdoende te beschermen tegen bedreiging van buiten.

Het is de aanvullende ideologie – hier radicaal-rechts – die invulling geeft aan wie er in dit *heartland* wonen en wie de slechte elite en de externe bedreiging zijn. De *natives* zijn vaak een geromantiseerde versie van de huidige ‘autochtone’ bewoners. Het tijdperk en het land waarin de populistische acties zijn, bepaalt dus de invulling van de te verdedigen cultuur. De buitenstaanders zijn bijna altijd gedefinieerd in etnoreligieuze termen (bv. moslims, migranten, Roma). Aanvullend bevat de radicaal-rechtse ideologie een voorkeur voor hard optreden en het scheppen van orde boven gesprek, consensus en verandering.

In het hiervoor beschreven ideologisch fundament van PRR-politiek zijn de rol van angst en diversiteit al deels besloten. Diversiteit wordt begrensd doordat het volk wordt beschouwd als een homogeen geheel dat gedefinieerd is in termen van een etnoreligieuze volksaard. Die volksaard bepaalt dus welke gedragingen en kenmerken niet verenigbaar zijn met het behoren tot het volk. En, zoals ik hierna verder uitdiep, hoe een bepaalde orde binnen het volk onderdeel is van deze definitie. Angst komt daarbij om de hoek kijken omdat de ideologie uitgaat van een bedreigd *heartland*, een bedreigd volk, dat in de perceptie van het volk niet genoeg bescherming geniet van de bestaande leiders. PRR-politiek ontleent dus haar bestaansrecht aan de angst voor de gevolgen van deze bedreiging.

Emancipatie in PRR-politiek

De positie van vrouwen en, in sommige gevallen, homoseksuele mannen en lesbische vrouwen heeft aan belang gewonnen in de politiek van PRR-partijen. Dat laat zich verklaren doordat het idee van een fundamenteel vrouw-manonderscheid goed aansluit bij het concept van (natuurlijke) orde. Ook wordt de zogenaamd ‘voltooid’ vrouwenemancipatie gezien als kenteken van de volkscultuur. De positie van vrouwen is daarmee een indicator van de superioriteit van de eigen cultuur tegenover andere, ‘vrouwonderdrukken-de’ culturen. De laatste decennia staat de schijnwerper vooral gericht op ‘de islam’ als kernbedreiging van het *heartland* (De Lange & Mügge, 2015; Spierings & Zaslove, 2015b).

De invulling van die voltooid emancipatie die beschermd moet worden, varieert aanzienlijk tussen PRR-partijen in verschillende landen (Akkerman, 2015) en deze verschillen zijn een aardige afspiegeling van de landelijke verschillen in publieke opinie over gendergelijkheid (Spierings, 2018). PRR-partijen in Oostenrijk, Zwitserland en Zuid-Europa ‘verdedigen’ de familie (en dus het fulltime huisvrouwschap) bijvoorbeeld meer dan hun Vlaamse en Nederlandse collega’s, die arbeidsparticipatie van vrouwen wél als positief neerzetten (vgl. Akkerman, 2015). De verschillende PRR-partijen delen echter met elkaar dat ze zich verzetten tegen het verder oprekken van genderrollen, zoals door middel van positieve actie.

PRR-partijen vinden emancipatie dus belangrijk en het verdedigen waard. Ze

vinden dat de 'gewone man' – verwijzend naar zowel mannen als vrouwen – deze emancipatie bereikt heeft (zie Spierings & Zaslove, 2015b). Dus waar feministen en linkse politici verandering willen, zegt de PRR-politicus dat de emancipatie van vrouwen voltooid is en dat verdere verandering tegen de orde en (natuurlijke) preferenties van burgers ingaat. De huidige stand van zaken wordt tot standaard verheven en daarmee geven PRR-politici de burger als het ware een schouderklopje voor reeds getoond goed emancipatiegedrag.

Als we kijken naar LHBTIQ-emancipatie wordt deze normalisering van de stand van zaken nog duidelijker. Zo zien we een groot contrast tussen Front National dat recent nog openlijk streed tegen gelijke rechten voor paren van hetzelfde geslacht en de PVV die instemde met het afschaffen van weigerambtenaren. In beide gevallen verdedigde men de stand van zaken in de gelijkberechtiging van homoseksuelen in eigen land (Akkerman, 2015; Spierings, Lubbers & Zaslove, 2017).

Toch lijken er scherpe grenzen te zijn aan de mate van emancipatie die een PRR-partij steunen kan. In Nederland is het publieke en politieke debat over transgenderisme inmiddels op gang gekomen. Zeer recent kondigden de Nederlandse Spoorwegen (NS) aan voortaan 'Beste reizigers' te gebruiken in omroepberichten en niet meer 'Beste dames en heren'. En genderneutrale toiletten (ofwel: toiletten) zijn in opkomst. Beide zaken leidden tot debat en op sociale media verscheen veelal de reactie dat mensen moeten kunnen zijn wie ze zijn (verwijzend naar transgendermensen), maar dat ze niet hun wil als kleine,

'afwijkende' minderheid moeten opleggen aan de 'normale' meerderheid, die opeens niet meer man of vrouw zou mogen zijn. De PVV formuleerde dat 'de NS volledig de weg kwijt is' en wilde van de minister weten wat er gebeurt met 'weigeromroepers' (Isitman, 2017).

Terwijl deze voorstellen man- of vrouw-zijn zeker niet verbieden, creëren ze wel ruimte voor een grijs gebied buiten de twee algemeen waargenomen seksen. Ze trekken in twijfel dat er een ordening is van mensen in twee seksen, die vele preferenties en kenmerken van mensen als intrinsieke eigenschap dragen.

Dus, waar in Nederland de gelijkberechtiging van homoseksualiteit aansluit bij de kern van de natie, gaat het maatschappelijk accepteren van verdere genderdiversiteit in tegen het idee van de natuurlijke orde en het belang van het gewone volk. Mensen die een andere mening zijn toegedaan, verraden volgens deze redenering het 'normale' volk en heulen met de slechte elite die niet de echte problemen van 'het volk' op wil lossen, zoals de PVV ook letterlijk stelde in haar reactie.

Kortom, PRR-politiek biedt ruimte voor emancipatie als die past in het kader van de angst voor het vreemde en als die emancipatie als een kenmerk van het *heartland* wordt beschouwd. De invulling verschilt van land tot land, van jaar tot jaar. Het man-vrouwonderscheid wordt daarentegen beschouwd als fundamenteel onderdeel van een natuurlijke orde, wat weinig ruimte laat voor de erkenning dat onze visie op geslacht en het belang dat we eraan hechten afhankelijk is van de plaats en tijd waar(in) we leven.

Homogenisering van PRR-electoraat

Zoals beargumenteerd, erkennen PRR-politici niet de bestaande diversiteit in de samenleving. Cruciaal voor de dynamiek van het debat is dat zij echter niet de enigen zijn die zich hier schuldig aan maken: in het 'tegenkamp' wordt juist het electoraat van PRR-partijen vaak simplistisch en homogeniserend omschreven als 'boze witte man' en de ongeschoolde, werkloze handarbeider.

Een snelle, onzorgvuldige lezing van kiezersonderzoek suggereert dat vooral mannen, lager opgeleiden en mensen zonder werk of met een lagere beroepsstatus op een PRR-partij stemmen (Spierings, Lubbers & Zaslove, 2017). Maar dat is niet wat deze studies tonen. Wat ze bijvoorbeeld wel laten zien is dat PRR-partijen in grote delen van West-Europa relatief meer mannen als kiezers trekken dan andere partijen (Spierings & Zaslove, 2015a), maar dat nog altijd zo'n 40% van hun stemmen van vrouwen komen. Omgerkend: zonder vrouwenstemmen zou het Vlaams Belang grofweg twee van zijn zes zetels in het Vlaamse parlement verliezen en de PVV acht van haar twintig zetels in de Tweede Kamer. Eenzelfde verhaal geldt voor beroepsstatus: een groot deel van de PVV-kiezers is niet werkloos of handarbeider en in sommige landen en jaren zijn zij mogelijk simpelweg een minderheid. Het electoraat is dus veel diverser dan de 'boze witte man', ook al is die oververtegenwoordigd.

De diversiteit in het PRR-electoraat maakt PRR-partijen een bedreiging voor een groot deel van het politieke spec-

trum en deze electorale angst lijkt ook gevoed te worden door partijen van links en van rechts. Hun reactie is echter geen erkenning van deze diversiteit, integendeel: in Nederland doen inmiddels ongeveer alle partijen afstand van de PVV. Impliciet en expliciet wordt daarbij het signaal gegeven dat PVV-stemmers dom, irrationeel, racistisch, asociaal et cetera zijn. Dat resoneert bovendien met discussies in (sociale) media waarin de nadruk op de lage socio-economische status van PRR-kiezers wordt gelegd – het foutief interpreteren van kiezersonderzoek. Tegelijkertijd bewegen (liberaal-) conservatieve en christendemocratische partijen zelf ook inhoudelijk richting rechts-radicalen standpunten (De Lange, 2012). Een mogelijke consequentie van deze strategie is dat het kiezers die een PRR-stem overwegen verder vervreemdt van de bestaande politieke elite die met deze strategie juist het concept van het gewone volk bevestigt en zich daarvan distantieert.

Impliciet en deels onbewust zetten tegenstanders van PRR daarmee in op de angst van mensen om als minder gezien te worden als ze zich aansluiten bij PRR. Het erkennen van het diverse PRR-electoraat zou namelijk normaliseren dat ook 'fatsoenlijke', slimme, sociale mensen PRR 'mogen' stemmen. Deze aanwending van angst sluit dus de deur voor een gesprek over en met de diversiteit binnen het PRR-electoraat. Door deze deur dicht te houden wordt het ook onmogelijk om meer inzicht te krijgen in hoe mensen politiek beleven en wat hen motiveert om voor een PRR-partij te stemmen.

Angst leeft op homogeniteit

De twee besproken snijvlakken van angst, PRR-politiek en diversiteit, leggen een breder patroon bloot. Politiek van angst heeft een vijandsbeeld nodig dat uitgaat van homogeniteit. Dat geldt zowel voor angst voor buitenlanders als voor angst voor PRR-partijen. Dientengevolge is er nauwelijks ruimte om de diversiteit te erkennen die empirisch weldegelijk bestaat.

In combinatie leggen deze twee voorbeelden bovendien een belangrijke dynamiek in het debat bloot. Het beeld van het fictieve *heartland* en de bijbehorende orde kan weldegelijk veranderen; zo ook het diepgewortelde geloof dat de wereld bestaat uit mannen en vrouwen die op veel punten onveranderlijk en fundamenteel van elkaar verschillen. De ruimte om het wereldbeeld van het *heartland* aan te passen ontstaat echter niet door aanhangers van dit beeld weg te zetten als een homogene groep achterlijke minderwaardige mensen. Sterker nog, dat bevestigt eerder het beeld van de zich verheven voelende elite die weinig om het volk geeft. Wellicht komt er meer ruimte voor het aanpassen van het man-vrouwbeeld in het *heartland* als 'de gewone man' ervaart serieus genomen te worden.

Deze tekst is bedoeld als een wetenschappelijk-gemotiveerde debatinbreng. Vanuit empirisch wetenschappelijk onderzoek heb ik geprobeerd te beredeneren wat het grotere plaatje is. Sommige puzzelstukken ontbreken en die vormen daarmee ook een wetenschappelijke onderzoeksagenda. Laat ik er drie uitlichten: (1) Empirisch is er weinig systematisch onderzoek gedaan naar wat verschillende

mensen in verschillende landen als fictief *heartland* zien in hun wereldbeeld; (2) in kiezersonderzoek kan minder homogeniserend gerapporteerd worden en de 'error', 'outliers' en 'ruis' – de relatief kleine groepen die afwijken van het dominante patroon – verdienen meer aandacht; (3) de houding van PRR-partijen ten opzichte van emancipatie is een vorm van 'schouderklopjespolitiek', maar we weten nauwelijks hoe dat specifiek ervaren wordt.

Voor nu argumenteert deze analyse van PRR-politiek dat angst weinig ruimte biedt voor diversiteit die het wereldbeeld nuanceert of in twijfel trekt. De wederzijdse politiek van angst moet de ijskast in om een omarming en worteling van diversiteit mogelijk te maken. Om ruimte te creëren in het PRR-gedachtegoed voor nieuwe emancipatie, lijkt emancipatie van het PRR-electoraat een sleutel.

Noot

1. Lesbiennes, Homo's, Biseksuelen, Transgendersonders, Interseksuelen en Queers.

Bibliografie

- Akkerman, T. (2015). Gender and the radical right in Western Europe: a comparative analysis of policy agendas. *Patterns of Prejudice*, 49(1-2), 37-60.
- De Lange, S.L. (2012). New alliances: Why mainstream parties govern with radical right-wing populist parties. *Political Studies*, 60(4), 899-918.